

W. Dembek

"Temperament i typ układu
nerwowego", Jan Strzelau, Warszawa
1969 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 6/1, 194-197

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ułatwiają badanie procesów myślenia poprzez dostarczanie nowych hipotez, a także umożliwiają bardziej adekwatne zapisywanie danych psychologicznych w formie kompletnego i jednoznacznego przepisu na wykonanie danej czynności, ponieważ tylko w tej postaci mogą być one porównywane z programem maszynowym. Jednocześnie autor wskazuje niepełną adekwatność symulowania rzeczywistych procesów myślowych spowodowaną trudnością uwzględnienia w modelu czynników emocjonalnych i różnic indywidualnych oraz całkowitą niemożnością naśladowania funkcji generatora pomysłów.

Z przedstawionych wyżej powodów książka przy swojej dużej wartości poznawczej i zarysowaniu nowych perspektyw badawczych, jest bardzo dyskusyjna i w moim odczuciu — nie bardzo zgodnym z intencją autora — raczej nie przeznaczona dla osób pragnących zapoznać się z szerzej rozumianą problematyką psychologii myślenia.

J. M. Celiński

Strelau Jan, Temperament i typ układu nerwowego, Warszawa, PWN, 1969, s. 358.

Główną osią rozważań J. Strelau'a jest koncepcją temperamentu i badań nad nim, wypracowana w Związku Radzieckim. Przez temperament rozumie on „zespół formalnych, biologicznie uwarunkowanych i względnie stałych cech zachowania, a mianowicie siłę (wielkość) i czas (szybkość) reagowania” str. 33).

Za Pawłowem przyjmuje hipotezę, że temperament zależy od pewnych ogólnych wrodzonych właściwości ośrodkowego układu nerwowego, jakimi są ruchliwość i równowaga procesów nerwowych. Zdaniem autora książki cechy temperamentu przejawiają się nie tylko w emocjach i motoryce (jak uważa większość badaczy zajmujących się tym problemem), ale we wszelkiego rodzaju zachowaniach, we wszelkich czynnościach.

Własną koncepcję, czy raczej własne rozumienie koncepcji temperamentu Pawłowa przedstawia Strelau w pierwszym rozdziale książki zatytułowanym „Temperament i jego podstawy fizjologiczne”. Czyni to na tle różnych koncepcji temperamentu. W ich rzędzie uwzględnia koncepcje starożytne ujęte wszakże według Rempleina, koncepcje tem-

maszyny — rozwiązuje określone problemy tak samo jak ludzie. Program maszynowy symulujący czynność myślenia człowieka można uznać za model odtwarzający strukturę nieznanego programu myślenia ludzkiego” (str. 247).

peramentu psychologów zachodnich, pojęcie temperamentu w psychologii radzieckiej oraz psychologię temperamentu w Polsce.

Trzeba wszakże zaznaczyć, że jest to przegląd niekompletny. Np. omawianie koncepcji temperamentu według psychologów zachodnich ogranicza Strelau do wzmianki o teorii Kretschmera, paru zdań o Ewaldzie i Scheldonie. Nie znajdujemy tam teorii temperamentu Heymansa, czy kontynuatora szkoły w Croningen — Gaston Bergera. Podobnie pomija autor milczeniem koncepcję Pendego, nie zamieścił żadnej wzmianki o poglądach Acha. Relacjonując koncepcje temperamentu w Polsce przeoczył interesującą teorię M. Dybowskiego, który opracował klasyfikację typów woli, będących jednocześnie typami temperamentów.

Rozdział poświęcony „koncepcji typu w psychologii osobowości” robi wrażenie, jakby został w książce zamieszczony przypadkowo. Nie widać, do jakiego celu zmierzają tego rodzaju rozważania, zwłaszcza że wzmianki te są ogólnikowe, poglądy przedstawione z drugiej ręki, analizy niekompletne i powierzchowne. Autor pisze tu o typie to, co na ten temat powiedział Remplein, Stagner czy Eysenck, zamiast analizować podręczniki i prace z psychologii różnicowej, jak np. *Differential Psychology Anastasi* czy *Vergleichende Psychologie Kafki*.

Nieco podobne wrażenie odnosi się przy czytaniu rozdziału IV o znaczeniu typu układu nerwowego w procesie przystosowania się. Problem przystosowania się, tak jak go widzi współczesna psychologia kliniczna, jest autorowi (sądząc z tego, co na ten temat pisze), raczej nieznan. Podane bowiem ogólne referencje trudno uznać za wystarczające. Stwierdza mianowicie: „Koncepcja przystosowania, a co za tym idzie — równowagi czy homeostazy — jest ogólnie znana, a w polskiej literaturze psychologicznej przedstawiona została przez A. Lewickiego (1963), K. Obuchowskiego (1961) i Reykowskiego (1966). Z tego też względu zaznajomienie czytelnika z tą koncepcją uważam za zbyteczne” (str. III).

Teoria zaś przystosowania jako homeostazy, którą opracował Cannon, jest jedną z teorii przystosowania, którą preferują badacze problematyki psychologii zwierząt. Nie można jej utożsamiać z przystosowaniem w ogóle. J. Strelau omawia temperamenty u ludzi, powinien więc przedstawiać teorie przystosowania czy teorie funkcjonowania osobowości i analizować je w powiązaniu z badaniami temperamentu. Zamiast tego czytamy w rozdziale o przystosowaniu streszczenie pracy Guriewicza i Matwiejewa na zachowaniem się 26 operatorów dyżurnych w elektrowni w warunkach stressowych, które zresztą — sądząc z opisu eksperymentu — były pozornie stressowe (badani mieli zlikwidować upozorowaną awarię w elektrowni, ale badani wiedzieli, że awaria

jest upozorowana). Prócz tego podaje autor jeszcze uwagi o indywidualnym stylu pracy jako najbardziej realnej formie przystosowania się.

Rozdział piąty traktuje autor jako próbę powiązania problematyki typów układu nerwowego z innymi badaniami w psychologii osobowości. Jest to jednak próba nie bardzo udana. Pisząc taki rozdział należałoby odpowiednio ustawić zagadnienie, a więc przedstawić definicję osobowości, wskazać na główne problemy psychologii osobowości np. problem struktury, genezy, ewolucji osobowości, problem determinanty biologicznej czy zagadnienie determinanty społecznej. Należałoby przedstawić różne sposoby podejścia do rozwiązywania tych problemów w różnych teoriach osobowości i powiązać to z problematyką badań nad temperamentem.

Zamiast tego autor pracy (nie uzasadniając zresztą dlaczego) konfrontuje teorię osobowości Eysencka z typologią Pawłowa, następnie analizuje powiązania między typem układu nerwowego a reakcją na lęk i skłonnością do ujawniania postaw lękowych, omawia siłę układu nerwowego i problematykę stresu, która należy raczej do rozdziału o przystosowaniu), kończy zaś rozdział uwagami na temat układu sił nerwowego i poziomu aktywizacji.

Dwa rozdziały pracy Strelaua zasługują na uwagę. Rozdział III, w którym referuje badania nad podstawowymi cechami układu nerwowego człowieka (siłą, ruchliwością i dynamicznością procesów nerwowych) i rozdział poświęcony metodom badania podstawowych właściwości układu nerwowego. Ten rozdział napisany jest z dużą znajomością rzeczy. Autor wyróżnia dwa typy metod badania właściwości układu nerwowego: metody badania typów układu nerwowego na podstawie reakcji ruchowych organizmu i metody badania typów układu nerwowego na podstawie reakcji wegetatywnych organizmu.

Z kolei w typie pierwszym wyróżnia dwie grupy: metody badania dowolnych reakcji ruchowych, np. zachowania się osoby badanej w warunkach nieeksperymentalnych, reakcji ruchowych wywołanych instrukcją eksperymentatora, metody badania mimowolnych reakcji ruchowych, np. ruchowa reakcja obronna, reakcja mrugania, reakcja oddechowca.

Ocena reakcji wegetatywnych obejmuje reakcje zachodzące bez udziału mięśni szkieletowych, np. reakcje wydzielnicze, stosuje się tu techniki skórno-galwaniczne, pletysmograficzne, technikę fotochemiczną i ślinową.

Rozdział ten zawiera dziesiątki analiz i omówień eksperymentalnych prac poświęconych metodyce badania. Jest to cenny przegląd dla każdego, kto interesuje się problematyką badań temperamentu szkoły Pawłowa.

Ostatnie rozdziały (VII i VIII) książki J. Strelau'a są skrótami dwu

jego prac eksperymentalnych. Pierwsza z tych prac poświęcona jest sprawdzeniu supozycji Tiepłowa, że diagnoza temperamentu zależy od wpływu efektora, na który działają bodźce eksperymentu. Badaniom poddał autor 25 osób w wieku od 18 do 35 lat, siłę zaś i ruchliwość procesów nerwowych starał się ustalić różnymi technikami, m. in. testem Kraepelina — starszą wersją, czasem reakcji, za pomocą odruchu fotochemicznego.

W końcowych wnioskach stwierdza, że „diagnoza siły układu nerwowego zależy od specyfiki efektora, od rodzaju reakcji, na podstawie której określamy siłę”. Nie ma korelacji między siłą układu nerwowego mierzoną na podstawie motorycznej (praca na ergografie), fotochemicznych (prac bioelektrycznych w mózgu), wymawiania dźwięku.

Druga z referowanych prac jest próbą diagnozy temperamentu za pomocą technik nieeksperymentalnych. Chodzi tu po prostu o to, czy można zbadać temperament za pomocą kwestionariusza ułożonego przez autora pracy i arkusza obserwacyjnego. I kwestionariusz i arkusz obserwacyjny miał ocenić siłę procesu pobudzenia, siłę procesu hamowania, ruchliwość procesów nerwowych. Wskaźnikami procesu pobudzenia mają być według Strelau'a zdolność do wyężonej pracy, nauki, odporność na ponoszenie porażek, wytrzymałość na ból. Nie ma niestety w tej pracy argumentów przemawiających za tym, że wskaźniki te zostały dobrze dobrane, że istnieje wewnętrzne połączenie między siłą procesów pobudzenia a tymi reakcjami. Materiałem badań było 14 osób w wieku między 21—60 lat oraz 27 osób w wieku 18—30 lat. Wniosek pracy mówi sam za siebie: „Zastosowany kwestionariusz do badania temperamentu wydaje się narzędziem pozwalającym ustalić względnie trafną diagnozę. Potwierdziły to dwukrotnie przeprowadzone badania małych grup. Wątpliwości nasuwają natomiast wyniki otrzymane dla siły procesu hamowania, gdzie stwierdzono brak zgodności otrzymanych współczynników korelacji między diagnozą na podstawie kwestionariusza i diagnozą na podstawie obserwacji”.

W zakończeniu swojej pracy porusza Strelau problem: cechy temperamentu a parcjalność. Idzie tu o to, jak się ustosunkować do hipotezy względnej stałości procesów nerwowych i do stwierdzanych doświadczalnie „niestałości” w funkcjonowaniu osobowości. Np. temperament a koncepcja uzdolnień ogólnych i specjalnych, czynniki ogólne w badaniu inteligencji i poszczególne „rodzaje” inteligencji. Jest to zagadnienie bardzo trudne. Parę stron, które autor pracy na ten temat napisał, nie tylko nic nie wyjaśnia, ale nawet nie prezentuje tej problematyki.

Książka zawiera bogatą bibliografię (ponad 300 pozycji).